

Клочков В. В. здобувач Національний університет оборони України імені Івана Черняховського
<https://orcid.org/0000-0003-4268-8758>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ: НАУКОВІ ПОГЛЯДИ

У статті аналізуються погляди науковців на сутність і зміст психологічної стійкості особистості. Визначається актуальність дослідження зазначеної проблеми в світлі світових глобалізаційних процесів, професійної діяльності людей. Показується складність поняття "психологічна стійкість особистості" та розгляд його на основі різних обставин і дій із застосуванням системного підходу. Визначаються закономірності та принципи психологічних чинників стійкості особистості.

Ключові слова: особистість; психологічна стійкість; сутність і зміст; система; закономірність; принципи.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси в світі відзначаються турбулентністю, характеризуються глобалізацією, інформатизацією, домінуванням провідних країн, перерозподілом між ними сфер впливу; цивілізаційними та етнічними суперечностями; підвищенням значущості та ролі високих технологій, штучного інтелекту, інформаційних ресурсів, менеджменту, соціальних, науково-технічних і гуманітарних чинників економічного прогресу; зниженням рівня життя в більшості країн світу; посиленням ролі політичних, військових, кібернетичних, психологічних факторів у вирішенні міжнародних політичних, економічних, гуманітарних, етнічних, міжконфесійних, територіальних проблем та інших кризових явищ і конфліктів; поширенням діяльності екстремістських, терористичних організацій; стрімким зростанням обсягів військово-наукових знань, пошуком, розробленням і випробуванням новітніх систем озброєння та військової техніки, принципів їх системного застосування в конфліктних регіонах тощо. Зазначене вище є наслідками свідомої і несвідомої, позитивної і негативної діяльності людей (з усталеними соматичними станами та особливостями психологічної структури) на різних рівнях державного, партійно-політичного, військового управління, функціонування широкого спектру засобів масової інформації, соціально-

інформаційних мереж зі спрямованістю на досягнення визначених цілей чи задоволення певних інтересів.

Актуальність дослідження проблеми психологічної стійкості особистості визначається такими чинниками:

- складністю фізіологічного, психологічного обґрунтування та важливістю їх урахування в професійній діяльності;

- підвищеністю вимог до оптимальності, ефективності рішень, які приймаються людиною, здатності її комплексно враховувати поточні обставини, перспективні напрями, досягати позитивних результатів у будь-якій сфері діяльності;

- недостатньою дослідженістю та висвітленістю з урахуванням сучасного етапу розвитку світової спільноти, діяльності людей в критичних ситуаціях;

- відсутністю єдності в поглядах на сутність і зміст цього поняття;

- відсутністю узагальнених закономірностей і принципів, що відображають системність психологічної стійкості особистості.

Метою статті є висвітлення поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців на сутність і зміст психологічної стійкості особистості, визначення закономірностей, притаманних цьому поняттю.

Теоретичне підґрунтя. Незважаючи на надзвичайно високий розвиток сучасної цивілізації, людство не має глибинних знань щодо проблеми психологічної

стійкості особистості, яка є однією з найбільш складних і затребуваних у сучасній науці. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, по-перше, що психологічна стійкість людини є складною структурованою субстанцією і досліджується на основі загальної, прикладної психології, педагогіки, фізіології, генетики, по-друге, – про відсутність єдності поглядів на її сутність і зміст в середовищі філософів, психологів, педагогів.

У філософії, системології стійкість особистості розглядається в контексті комплексного уявлення про внутрішній світ людини, як живій системі, здатній одночасно до руху, саморозвитку, активному самозбереженню в процесі діяльності (Р. Акофф, В. Афанасьєв, Л. Берталанфі, І. Блауберг, А. Богданов, І. Пригожин, Т. Сааті, В. Садовський, А. Уйомов, Є. Юдін та ін.).

Стійкість особистості, її готовність до професійної діяльності в психології базується на таких теоретико-методологічних засадах:

– концепції структури та розвитку людини: розвиток особистості (П. Анохін, Р. Ахмеров, Г. Батищев, Л. Божович, Г. Гарднер, Г. Гартман, К. Левін, О. Лосєв, А. Маслоу, А. Петровський, Ф. Перлз); психологія учіння людини (С. Максименко, Ш. Бюлер); принципи співвідношення розвитку й навчання (Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Давидов, У. Джеймс, Г. Костюк, Ж. Піаже, С. Рубінштейн); розвиток пізнавальних процесів (Д. Ельконін, Е. Еріксон, З. Фройд); особистість як активний суб'єкт діяльності, пізнання й спілкування (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Татенко);

– стійкість і готовність як цілісне утворення особистості, яке включає низку компонентів, адекватних вимогам та умовам діяльності, що у сукупності дають можливість суб'єкту успішно здійснювати практичну діяльність (Б. Ананьєв, Б. Братусь, М. Варій, Л. Виготський, У. Джеймс, М. Дьяченко, Л. Кандибович, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Мадді, Т. Митник, А. Маслоу, В. Моляко, Р. Павелків, Н. Павлік, К. Платонов, В.

Рибалка, Б. Смірнов, Е. Фромм та ін.); стійкість і готовність як певний стан динамічності психічних функцій особистості, на фоні якого розвиваються процеси, що сприяють виконанню завдань чи видів діяльності (А. Аболін, В. Алаторцев, Г. Березюк, О. Блінов, О. Збаровський, Є. Ільїн, Є. Ісаєв, Т. Кириленко, О. Конопкін, П. Корчемний, М. Левітов, В. Марищук, О. Сиропятов, В. Слободчиков, О. Тімченко, С. Фідіпов); стійкість і готовність як цілісний прояв усіх психологічних складових структури особистості, в результаті чого реалізуються можливості особистості активно та ефективно виконувати функціональні обов'язки та діяти в екстремальних обставинах (А. Борисюк, Ж. Вірна, Н. Грішина, О. Деркач, В. Каблаш, Д. Леонтєв, Н. Коломінський, М. Корольчук, Т. Крюкова, Л. Куліков, О. Леонтєв, Г. Ложкін, А. Маркова, О. Нестуля, О. Сафін, В. Стасюк, Н. Чепелева, Д. Швець, Ю. Щербатих).

– системні підходи в дослідженні та моделюванні стресостійкості особистості: системний підхід (В. Александров); теорія функціональних систем (П. Анохін); психологія стресостійкості (О. Когут), системно-діяльнісна концепція психічної саморегуляції станів (Л. Дика); концепція системного підходу в психології (Б. Ломов); загальна структура психологічної стійкості (А. Неурова, О. Капінус, Т. Грицевич).

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення даних філософської, психологічної наукової літератури з проблеми дослідження) – з метою вивчення актуальності досліджуваної проблеми, висвітлення поглядів, що мають місце в дослідженнях учених; системний підхід, моделювання, експертна думка – при визначенні закономірностей, принципів, що складають основу психологічної стійкості особистості.

Результати та обговорення. В сучасній реальності на людину впливає значна кількість чинників, як позитивного, так і негативного характеру. В цих умовах основним показником успішності особистості в усіх її проявах є здатність

психіки пристосовуватися до цих впливів, долати їх шляхом ефективного управління власними емоціями, думками, діями, що в цілому характеризують психологічну стійкість особистості. Психологічна стійкість займає особливе місце в психологічній науці, оскільки кардинально впливає на стабільність та безпеку в ризиконебезпечних умовах і ситуаціях і розглядається дослідниками з різних позицій: якостей особистості; функціональних аспектів якості; властивість, що впливає на характер діяльності; інтегральної, комплексної характеристики, що включає різні психологічні, фізіологічні і поведінкові компоненти. В цілому психологічна стійкість є складним утворенням єдності зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників слід віднести такі: організаційно-управлінські, соціально-психологічні, професійно-діяльнісні, матеріально-технічні. Внутрішні структурні чинники особистості: мотиваційні, емоційні, моральні, вольові, когнітивні, психомоторні.

Серед внутрішніх чинників особистості О. Леонтьєв виділяє відносно стійку конфігурацію ієрархізованих, мотиваційних ліній у складі трьох параметрів, які є основою психологічної стійкості особистості: зв'язок людини зі світом в просторі та часі; ступінь прояву мотива; динамічність і багатоаспектність мотиваційної сфери. Зазначені основи психологічної стійкості дають розумінні себе як носія самосвідомості та розвитку. Виходячи з викладеного, дослідник відзначає, що психологічна стійкість забезпечується не егоцентричною позицією "Я", а включеністю персонального "Я" в систему всеохоплюючого взаємозв'язку людей в колективі, общині, соціумі [9].

Емоційна складова включає в себе здатність людини успішно здійснювати складну, відповідальну діяльність в напружених обставинах без суттєвого негативного впливу на здоров'я та подальшу працездатність (В. Мільман, В. Мерлін, В. Норакидзе, Л. Славина, В. Марищук, Б. Теплов). Зокрема, В. Марищук зазначає, що емоційну стійкість

варто розуміти "...як здатність переборювати стан зайвого емоційного порушення при виконанні складної рухової діяльності" [11].

Моральна стійкість визначається як здатність особистості регулювати свою поведінку, дії, виходячи з прийнятих і засвоєних нею моральних норм і принципів. До структурних елементів моральних цінностей А. Анпілогова відносить такі: норми, поняття, принципи, ідеал [1].

Воля є одним з найважливіших компонентів структури особистості. Як і особистість загалом, воля носить інтегративний характер, тобто тісно пов'язана з усіма психічними сферами, накладає відбиток на функціонування інтелекту людини, на її сприймання, емоції, установки, самооцінку та багато іншого. Вольові якості – це відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою. До їх числа відносять: мужність, цілеспрямованість, рішучість, самостійність, наполегливість, ініціативність, витримку тощо.

Когнітивність (лат. *cognitio*, "пізнання, вивчення, усвідомлення") – позначає здатність до розумового сприйняття і переробки зовнішньої інформації, посиляється на психічні процеси особистості та особливо на вивчення і розуміння так званих "психічних станів" (переконань, бажань, намірів) у термінах обробки інформації.

В якості основних показників психомоторних здібностей виділяють: швидкість, силу, темп, ритм, координованість, точність і легкість, пластичність і спритність.

Множинність факторів психологічної сутності особистості характеризує внутрішні суб'єктивні умови формування стійкості до негативного впливу оточуючого середовища чи ризиконебезпечних ситуацій. При цьому психологічна стійкість особистості розглядається як "рухомий її стан, що зберігається шляхом протидії порушуючим цю рівновагу зовнішнім і

внутрішнім факторам і як порушення цієї рівноваги у відповідності із задачами, що виникають у взаємодії особистості з середовищем. Відносно зазначених задач особистість формує внутрішню модель зовнішньої (проблемної) ситуації, яка і визначає її поведінку" [8].

Розглянемо погляди науковців на теоретичну складову поняття "психологічна стійкість".

Вчені-психологи аналізують це поняття в різних аспектах, а саме:

– в комплексі властивостей особистості, таких як опірність, урівноваженість, життєстійкість, стабільність (А. Борисюк, В. Варваров, М. Варій, С. Кобейс, М. Корольчук, О. Леонт'єв, С. Максименко, С. Мадді, А. Петровський і М. Ярошевський О. Таубман, С. Філіпов В. Флоріан та ін.).

– особливостей темпераменту та нервової системи (Л. Аболін, П. Анохін, Л. Божович, А. Єлісеєв та П. Корчемний, О. Когут, Н. Коломінський, Г. Крамаренко та І. Рудий, Д. Леонт'єв, В. Марищук, О. Тімченко В. Чудновський та ін.).

А. Петровський і М. Ярошевський визначають психологічну стійкість як цілісну характеристику особистості, яка забезпечує стійкість людини до фруструючого та стресогенного впливу [14]. До її компонентів відносять здатність до повноцінної самореалізації, вольової регуляції, відносну стабільність емоційної сфери, адекватну ситуації мотиваційну напруженість.

Л. Божович запропонувала розглядати психологічну стійкість "як рівень сформованості особистості, здатність володіння певним імунітетом по відношенню до зовнішніх впливів" [2].

В. Варварів дає визначення психологічної стійкості як "здатності протистояти негативному впливу напруженості на поведінку та дію людини". Він пропонує порівнювати результати діяльності особистості "до" та "після", тобто у звичайній ситуації, а потім у стані напруги, стресу [4, с. 56].

П. Корчемний, А. Єлісеєв [5] вважають, що психологічна стійкість – це "цілісна, інтегральна якість особистості та колективів, що виявляється у можливості

оптимально відбивати дійсність у складних, зокрема стресових надзвичайних ситуаціях".

В. Чудновський [17, с. 25] пов'язує психологічну стійкість з успішністю самореалізації особистості, пристосуванням до певних ситуацій.

Г. Крамаренко, І. Рудий дане поняття трактують як "інтегральну сукупність вроджених та набутих особистісних якостей, мобілізаційних ресурсів та резервних психофізіологічних можливостей організму, що забезпечують оптимальне функціонування індивіда у несприятливих умовах професійного середовища" [7].

О. Тімченко пропонує вважати стійкість до стресу комплексною індивідуальною психологічною особливістю, що полягає у специфічному взаємозв'язку різнорівневих властивостей індивідуальності, що забезпечує біологічний, фізіологічний і психологічний гомеостаз системи і веде до оптимальної взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем у різних умовах життєдіяльності та діяльності" [15].

С. Філіпов акцентує увагу на тому, що під стійкістю до стресу слід розуміти здатність відповідати на напружені ситуації такою зміною емоційного стану, що призводить не до зменшення, а до збільшення працездатності [16].

О. Когут вважає, що "стресостійкість особистості – це системно-інтегративна властивість особистості, яка забезпечує прогнозованість біопсихологічних реакцій на стрес; оптимізацію соціокультурних та організаційно-поведінкових стратегій подолання надскладних та надзвичайних ситуацій; визначення ціннісно-смыслових трансформацій постстресових наслідків; стресостійкість утворюють наступні складові: психофізіологічна, емоційно-комунікативна, когнітивна, ціннісно-вольова, які знаходяться в причинно-наслідковому співвідношенні та утворюють цілісну структурну організацію особистості. Кожна складова розглядається як найменша частка системи, котра є її важливою підсистемою і може досліджуватися як цілісна

самостійна система. Система має свою структурність та впорядкованість. Зміна форми системи спонукає до зміни її змісту і навпаки. Система залежить від зовнішніх умов середовища. Вона є адаптивною, може змінюватись. Вона виконує складні функції. Завдяки системному аналізу прагнемо отримати контрольований процес розвитку стресостійкості особистості" [6, с. 59].

Концепція дослідження стресостійкості особистості, на думку дослідниці, має відбуватися за такими етапами: дослідження феноменів, пов'язаних із стресостійкістю особистості; виокремлення її складових; розкриття механізмів розвитку кожної складової; розробка системної моделі стресостійкості особистості; формулювання визначення стресостійкості особистості; виокремлення детермінуючих факторів розвитку та формування стресостійкості особистості; виокремлення критеріїв та показників розвитку й формування стресостійкості особистості; емпіричне підтвердження розробленої моделі; відбір та диференціація за критеріями тестових методик дослідження; дослідження стресостійкості особистості у подоланні критичних ситуацій, у процесі адаптації до надзвичайних умов праці; визначення значних кореляційних зв'язків, які відіграють важливу участь у розвитку та формуванні стресостійкості особистості; розробка диференційно-діагностичного опитувальника стресостійкості особистості; опитування осіб різного професійного спрямування; розробка концепції та матриці інтегративного розвитку формування стресостійкості особистості [6, с. 62].

Один із основних елементів психологічної стійкості особистості – життестійкість. Саме життестійкість допомагає людині оцінити свої реальні сили та можливості, подолати стресові ситуації, що впливають на неї, фактори, що зберігають баланс та внутрішню гармонію. Життестійкість як властивість особистості допомагає конструктивно підійти до вирішення проблеми, що склалася, та знайти єдино правильний вихід. Життестійкість глибоко інтегрована

у загальне психологічне благополуччя, самореалізацію та успішність. Життестійкість як дзеркало здатна відбивати негативний вплив стресорів на особистість, збільшуючи психологічний досвід людини щодо подолання внутрішньої депресії та оперативного виходу з неї, вона дозволяє особистості зберегти своє психологічне здоров'я, розвиватися.

С. Мадді [18] розробив модель життестійкості, що розглядає її як важливий людський ресурс з метою підтримки фізичного, психічного та соціального здоров'я, тому вчений пов'язує життестійкість з переконаннями людини, що дозволяють їй залишатися активним і готовим долати негативні наслідки стресу. За С. Мадді, життестійкість ("hardiness") складається з трьох компонентів: залученість, контроль та прийняття ризику. Перша складова життестійкості "залученість" – важлива характеристика ставлення людини до себе, оточуючого світу та характеру взаємодії з ним, яка дає сили та мотивує її до самореалізації, лідерства, здорового способу думок і поведінки; дає можливість відчувати себе значущою та достатньо цінною, щоб повністю включитися в розв'язання життєвих завдань, не звертаючи увагу на наявність стресогенних факторів і змін. Другий компонент життестійкості – "контроль". Контроль за обставинами організує пошук шляхів впливу на результати стресогенних змін, на протипагу впаданню в стан безпорадності та пасивності. Третя складова життестійкості – "прийняття ризику" допомагає людині бути відкритою до оточуючого світу, інших людей, суспільства. Суть її полягає в сприйнятті особистістю життєвих подій і проблем як виклику та випробування особисто для себе. С. Мадді підкреслює важливість вираженості всіх трьох компонентів для збереження здоров'я, оптимального рівня працездатності та активності в стресогенних умовах.

На думку К. Маннапової, життестійкість вважається основним функціональним компонентом життєздатності, що зберігає стабільність системи особистості,

системоутворюючим фактором, що задає параметри основних компонентів життєздатності. Життєстійкість виявляється ключовою особистісною змінною, що опосередкує вплив стресогенних факторів на соматичне та психічне здоров'я, а також на успішність діяльності особистості [10, с. 145].

Психологічна стійкість – це якість особистості, окремими аспектами якої є врівноваженість, стабільність та опірність. Вона дозволяє особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати здоров'я та працездатність у різних випробуваннях. [13, с. 106].

Психологічна стійкість постає як складна якість особистості, у якій об'єднані:

- врівноваженість (рівновага), пропорційність;
- стійкість, стабільність (постійність);
- опірність.

Врівноваженість – це здатність порівнювати рівень напруги з ресурсами своєї психіки та організму. Рівень напруги завжди обумовлений не лише стресорами та зовнішніми обставинами, а й їхньою суб'єктивною інтерпретацією, оцінкою. Врівноваженість, як складова психологічної стійкості, проявляється у здатності мінімізувати негативний вплив суб'єктивної складової у виникненні напруги, здатність утримувати напругу в прийнятних межах. Врівноваженість – це також здатність уникати крайнощів у силі відгуку на події, що відбуваються. Тобто бути чуйним, чутливим до різних аспектів життя, небайдужим, з одного боку, та не реагувати надто сильно, з підвищеною збудливістю, з іншого.

Стійкість проявляється у подоланні труднощів як здатність зберігати віру в себе, бути впевненим у собі, своїх можливостях, як здатність до ефективної психічної саморегуляції. Стійкість також проявляється у постійному, досить високому рівні настрою. Здатність зберігати постійний рівень настрою та активності, бути чуйним, чутливим до різних аспектів життя, мати різнобічні інтереси, уникати спрощеності у цінностях, цілях та прагненнях – також важлива складова психологічної стійкості.

Стабільність як складову психологічної стійкості не слід розуміти як застиглість. Для психологічної стійкості особистості необхідна здатність до саморозвитку, формування власної індивідуальності.

Опірність – це здатність до опору тому, що обмежує свободу поведінки, свободу вибору як в окремих рішеннях, так і у виборі способу життя в цілому. Найважливішою стороною опірності є індивідуальна та особистісна самодостатність в аспекті свободи від залежності (хімічної, інтеракційної, акцентованої односпрямованої поведінкової активності).

У наведеному наборі складових представлені всі рівні організації людини, рівні її буття: біологічне, психологічне та соціальне. Це рівні руху живої матерії, у яких одночасно протікає буття людини.

Регуляція напруги, врівноваженість (узгодженість) інтенсивності мотивації та організмичних ресурсів, утримання напруги в межах оптимуму або хоча б прийнятності – одна з найважливіших сторін біологічного буття людини.

Стійкість у подоланні труднощів, збереження віри в себе, впевненості у собі, своїх можливостях, досконалість психічної саморегуляції, постійний, досить високий рівень настрою – невід'ємна частина психічної життя. Здатність зберігати постійний рівень настрою без звернення до психоактивних речовин та бути чуйним, чутливим до різних аспектів життя, мати різнобічні інтереси, уникати однієї-єдиної мотиваційної домінанти – також важлива складова психологічної стійкості.

Психологічна стійкість є динамічним компонентом в структурі особистості, залежить від зовнішніх і внутрішніх об'єктивних і суб'єктивних чинників та багато в чому визначається дидактичними складовими (змістовими, організаційно-методичними, психологічними, педагогічними, матеріально-технічними). Динамізм психологічної стійкості особистості, як системи, протягом життя, професійної діяльності характеризується закономірностями та принципами, найбільш ґрунтовно має досліджуватися та

Питання психології

визначатися теоретичними основами трансформації систем [12, с. 16-17].

Закономірності психологічної стійкості особистості зумовлюються:

- впливом зовнішніх і внутрішніх чинників;
- генетичними особливостями;
- структурою особистості;
- нервово-психологічними чинниками, динамікою реагування;
- мотиваційною сферою;
- середовищем формування особистості;
- набутим досвідом практичної діяльності;
- освітньою підготовкою, проходженням курсової підготовки з підвищення кваліфікації;
- ціннісною орієнтацією;
- загальним станом здоров'я та фізичної підготовленості.

До основних принципів психологічної стійкості особистості слід віднести такі: об'єктивності та реалістичності; дидактичної спрямованості; діагностичності; всебічності та комплексності в процесі аналізу та дослідження; єдності морально-психологічного та професійного підходу; суворої наукової обґрунтованості оцінок і висновків.

Висновки. Актуалізація проблеми дослідження психологічної стійкості особистості великою мірою визначається складністю фізіологічного, психологічного обґрунтування та важливістю їх урахування в професійній діяльності; підвищеністю вимог до оптимальності, ефективності рішень, які приймаються людиною, здатності її комплексно враховувати поточні обставини, перспективні напрями, досягати

позитивних результатів у будь-якій сфері діяльності;

Психологічна стійкість особистості є складною структурованою субстанцією, в якій поєднано цілий комплекс здібностей, широке коло різнорівневих явищ, проявляється відповідно до індивідуальних особливостей особистості та її активної самоорганізації і має досліджуватись на основі теорії систем, загальної, прикладної психології, педагогіки, фізіології, генетики. Методологічною основою психологічної стійкості є її закономірності та принципи. Дослідники (філософи, психологи, педагоги) не дійшли єдиної думки щодо сутності та змісту цього поняття і розглядають його з різних позицій.

Професійна діяльність особистості є різноплановою, що знаходить відображення в різних аспектах її психологічної стійкості. На передній план при цьому виходять три аспекти психологічної стійкості: стійкість, стабільність; врівноваженість, пропорційність; опірність (резистентність), які є продуктами таких компонентів структури особистості: емоційний, інтелектуальний, вольвий. Вони в сукупності дозволяють особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати здоров'я та працездатність у різних екстремальних умовах, ситуаціях, випробуваннях.

Психологічна стійкість є динамічним компонентом в структурі особистості та багато в чому визначається дидактичними складовими (змістовими, організаційно-методичними, технологічними, психолого-педагогічними, матеріально-технічними), що має стати предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Антилогова Л.Н. Нравственное сознание личности и его структура. URL: <http://hpsy.ru/public/x2480.htm>.
2. Божович Л.И. Устойчивость личности, процесс и условия её формирования // Материалы XVIII Международного психологического конгресса. Симпозиум: Формирование личности в коллективе. М., 1966. С. 101–111.
3. Большой психологический словарь; под общ. ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. СПб.: Прайм-еврознак, 2006. 672 с.
4. Варваров В.В. Об оценке психологической устойчивости // *Военный вестник*. 1982. №1. С. 52–57.
5. Корчемный П.А., Елисеев А.П. Психологическая устойчивость в чрезвычайных ситуациях. Курс лекций в 3-х частях. Новогорск: Академия гражданской защиты, 2000. 167 с.

Питання психології

6. Когут О.О. Психологія стресостійкості особистості: дис.... доктора психол. наук: 19.00.07. Переяслав: Університет Григорія Сковороди, 2021. 518 с.
7. Крамаренко Г.И., Рудой И.С. Нервно-психическая неустойчивость у военнослужащих срочной службы. Л.: ВМА, 1984. 26 с.
8. Крупник Е.П., Лебедева, Е.Н. Психологическая устойчивость личностных конструктов в период взрослости // *Психологический журнал*. 2000. Том 21. № 6. С. 12–23.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность // Избр. психол. произведения: В 2 т. М.: Педагогика, 1983. Т. 2. 250 с.
10. Маннапова К.Р. Життєстійкість в системі поняття життєздатності // *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 44 (1). С.143–150.
11. Маришук В.Л., Евдокимов В.И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса. СПб.: Издательский дом "Сентябрь", 2001. 325 с.
12. Приходько Ю.И. Основы інноваційної теорії трансформації систем / *Науково-практичний журнал "Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку"*. 2021. № 24. С. 4–22.
13. Психология здоровья: учебник для вузов / Под ред. Г.С. Никифорова. СПб.: Питер, 2006. 607 с.
14. Психология: словарь / Под ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
15. Тімченко О.В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція): автореф. дис. ...доктора психол. наук: 19.00.06. Харків: Національний ун-т внутрішніх справ МВС України, 2003. 35 с.
16. Філіппов С.Є. Психологічні умови вдосконалення правоохоронної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України: автореф. дис. ...канд. психол. наук.: 19.00.09. Хмельницький: НА ДПС України, 2004. 18 с.
17. Чудновский В.Э. Нравственная устойчивость личности. М.: Педагогика, 1981. 208 с.
18. Maddi S. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. / *Journal of Humanistic Psychology*. Apr. 44. P. 279–298.

References

1. AntilogoVA L.N. Nравstvennoe soznanie lichnosti i ego struktura. [Moral consciousness of the individual and its structure] URL: <http://hpsy.ru/public/x2480.htm> (in Russian).
2. Bozhovich L.I. (1966) Ustoychivost lichnosti, protsess i usloviya ego formirovaniya [Personal stability, the process and conditions of its formation]// Materialy XVIII Mezhdunarodnogo psihologicheskogo kongressa. Simpozium: Formirovanie lichnosti v kollektive. M. S. 101–111 (in Russian).
3. Bolshoy psihologicheskii slovar [Big psychological dictionary]; pod obsch. red. B.G. Mescheryakova, V.P. Zinchenko (2006). SPb.: Praym-evroznak, 672 s. (in Russian).
4. Varvarov V.V. (1982)/ Ob otsenke psihologicheskoy ustoychivosti [On the assessment of psychological stability] // *Voennyiy vestnik*. № 1. S. 52–57 (in Russian).
5. Korchemnyiy P.A., Eliseev A.P. (2000). Psihologicheskaya ustoychivost v chrezvyichaynykh situatsiyah. [Psychological stability in emergency situations] Kurs lektsiy v 3-h chastyah. Novogorsk: Akademiya grazhdanskoy zashchity, 167 s. (in Russian).
6. Kogut O.O. (2021). Psihologiya stresostlykosti osobistosti [Psychology of personality stress resistance] : dis.... doktora psihol. nauk: 19.00.07. Pereyaslav: UnIversitet GrigorIya Skovorodi, 518 s. (in Ukrainian).
7. Kramarenko G.I., Rudoy I.S. (1984). Nervno-psihicheskaya neustoychivost u voennosluzhaschih srochnoy sluzhbyi. [Neuropsychic instability in conscripts.] L.: VMA. 26 s. (in Russian).
8. Krupnik E.P., Lebedeva, E.N. (2000). Psihologicheskaya ustoychivost lichnostnykh konstruktov v period vzroslosti [Psychological stability of personality constructs in the period of adulthood] // *Psihologicheskii zhurnal*. Tom 21. № 6. S. 12–23 (in Russian).
9. Leontev A.N. (1983). Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality] // Izbr. psihol. proizvedeniya: V 2 t. M.: Pedagogika, T. 2. 250 s. (in Russian).
10. Mannapova K.R. (2012). Zhittestiykist v sistemi ponyattya zhittiezdatnosti [Viability in the concept of viability system] // *Visnik Harkivskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodu Psihologiya*. Vip. 44 (1). S.143–150 (in Ukrainian).
11. Marishuk V.L., Evdokimov V.I. (2001). Povedenie i samoregulyatsiya cheloveka v usloviyah stressa. [Human behavior and self-regulation under stress] SPb.: Izdatelskiy dom "Sentyabr". 325 s. (in Russian).
12. Prihodko Yu.I. (2021). Osnovi Innovatsiynoyi teorii transformatsiyi sistem [Basics of the innovative theory of system transformation] / *Naukovo-praktichniy zhurnal "Prblemi InnovatsIyno-InvestitsIynogo rozvitku"*. № 24. S. 4–22 (in Ukrainian).
13. Psihologiya zdorovya: [Health psychology] uchebnik dlya vuzov (2006) / Pod red. G.S. Nikiforova. SPb : Piter, 607 s. (in Russian).

14. Psihologiya: slovar [Psychology: dictionary] (1990). / Pod red. A.V. Petrovskogo i M.G. Yaroshevskogo. M.: Politizdat, 494 s. (in Russian).
15. Timchenko O.V. (2003). Profesiyniy stres pratsivnikiv organiv vnutrishnih sprav Ukrayini (kontseptualizatsiya, prognozuvannya, diagnostika ta korektsiya) [Professional stress of employees of internal affairs bodies of Ukraine (conceptualization, forecasting, diagnosis and correction)] : avtoref. dis. ...doktora psihol. nauk: 19.00.06. Harkiv: Natsionalniy un-t vnutrishnih sprav MVS Ukrayini, 35 s. (in Ukrainian).
16. Filippov S.E. (2004)/ Psihologschns umovi vdoskonalennya pravohoronnnyh diyalnosti ofItseiV Derzhavnoyi prikordonnoyi sluzhbi Ukrayini [Psychological conditions for improving law enforcement activity of officers of the State Border Service of Ukraine] : avtoref. dis. ...kand. psihol. nauk.: 19.00.09. Hmel'niyskiy: NA DPS Ukraini, 18 s. (in Ukrainian).
17. Chudnovskiy V.E. (1981) / Nravstvennaya ustoychivost' lichnosti. [Moral stability of the individual] M.: Pedagogika, 208 s. (in Russian).
18. Maddi S. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. / *Journal of Humanistic Psychology*. Apr. 44. P. 279–298.

Summary

Klochkov V. applicant National Defence University
of Ukraine named after Ivan Cherniakhovsky

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PERSONALITY STABILITY: SCIENTIFIC VIEWS

Introduction. Despite the extremely high development of modern civilization, humanity does not have in-depth knowledge about the problem of the individual's psychological stability, which is one of the most complex and in-demand in modern science. The analysis of psychological and pedagogical literature shows, firstly, that the psychological stability of a person is a complex structured substance and is studied on the basis of general, applied psychology, pedagogy, physiology, genetics, and secondly, - the lack of views' unity on its essence and content in the philosophers', psychologists', teachers' environment.

Purpose. The purpose of the article is to highlight the views of domestic and foreign scientists on the essence and content of the individual's psychological stability, to determine the patterns and principles inherent in this concept.

Methods: theoretical: analysis, synthesis, comparison and generalization of data from philosophical and psychological scientific literature on the research problem - with the aim of studying the relevance of the researched problem, highlighting the views that take place in the research of scientists; systematic approach, modeling, expert opinion - when determining the regularities that form the basis of the individual's psychological stability.

Originality. For the first time, the following are determined: the study relevance of the individual's psychological stability problem in the light of world globalization processes, professional activity of people; regularities and principles of psychological factors of personality stability.

The complexity of the "individual's psychological stability" concept and its examination based on various circumstances and actions with the application of a systemic approach, theoretical foundations of systems transformation are shown.

Conclusion. The psychological stability of an individual is a complex structured substance, which combines a whole complex of abilities, a wide range of multilevel phenomena, manifests itself according to the person's individual characteristics and his/her active self-organization, and should be studied on the basis of systems theory, general, applied psychology, pedagogy, physiology, genetics. The methodological basis of psychological stability is its regularities and principles. Researchers (philosophers, psychologists, teachers) have not reached a consensus on the essence and content of this concept and consider it from different positions.

The professional activity of an individual is diverse, which is reflected in various aspects of his psychological stability. At the same time, three aspects of psychological stability come to the fore: stability; balance, proportionality; resistibility (resistance), which are products of the following components of the personality structure: emotional, intellectual, willed.

The main directions of further research on the individual's psychological stability: substantive, organizational-methodical, technological, psychological-pedagogical, material-technical.

Ключові слова: individual; psychological stability; substance and content; system; regularities; principles.

Received/Поступила: 15.08.22.